

Prof. dr hab. Bogusław Polak, urodzony 3 stycznia 1945 r., należy do średniego wiekiem pokolenia historyków polskich, którego dojrzewanie naukowe przypadło na lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte, a ugruntowanie pozycji naukowej na ostatnią dekadę XX wieku.

Od początku swojej drogi naukowej związany był z poznańskim środowiskiem historycznym. Studia ukończył w 1970 r. w Instytucie Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, uzyskując stopień magistra na podstawie pracy „Udział Ziemi Kościańskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919”, napisanej pod kierunkiem prof. Dr hab. Zdzisława Grota. Na ten sam rok przypadł też jego debiut naukowy w postaci druku fragmentów tej pracy.

Już w okresie studiów Bogusław Polak wyróżniał się zaangażowaniem w różne formy studenckiego ruchu naukowego, którego był aktywnym uczestnikiem i organizatorem (obozy naukowe, szkolenia, kursy). Trzeba przy tym podkreślić, że miał szczęście współpracowania z wybitnymi twórcami poznańskiej szkoły historycznej, w tym także w zakresie historii wojskowości, której to tematyce w późniejszych latach poświęcił najwięcej uwagi.

Dalsza jego droga naukowa prowadziła przez studia doktoranckie i obronę pracy doktorskiej „Geneza i struktura inteligencji m. Poznania w Polsce Ludowej”, którą napisał pod kierunkiem prof. Dr hab. Jerzego Topolskiego.

Nie zaniedbał historii wojskowej. Związał się ze środowiskami kombatanckimi, m.in. z Krajową Komisją Weteranów Powstania Wielkopolskiego, jak też środowiskami żołnierzy 1939 r. i Armii Krajowej. Wspólnie z Profesorem Z. Grottem zorganizował szereg konferencji naukowych poświęconych dziejom militarnym Wielkopolski w latach 1918-1939.

Dzięki współpracy ze środowiskiem kombatanatów południowo – zachodniej Wielkopolski, w 1972 r. w Kościanie odbyło się pierwsze ogólnopolskie seminarium historyków powstania wielkopolskiego. Plonem ich badań nad dziejami konspiracji na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy stała się konferencja naukowa, która odbyła się głośnym echem w środowisku naukowym i kombatanckim.

Dodatkowym atutem organizowanych konferencji i seminariów było publikowanie materiałów, które szybko rozchodziły się w kraju i poza jego granicami.

W 1972 r. prof. B. Polak ogłosił drukiem monografię jednego z frontów powstania wielkopolskiego: „Front południowo – zachodni (Grupa „Leszno”) Powstania Wielkopolskiego 1919 r.”. Zupełnie nowe ujęcie zagadnienia spotkało się z pozytywnym przyjęciem przez recenzentów i zapoczątkował środowiskową dyskusję nad koniecznością

zmian cezur chronologicznych powstania i politycznej oceny tzw. poznańskiego ośrodka państwowotwórczego w latach 1918-1919.

W latach 1972-1975 ukazały się pierwsze prace profesora poświęcone kampanii wrześniowej i konspiracji. Gruntowne studium organizacji „Czarny Legion” przygotowane do druku w wersji naukowej i popularno – naukowej zostało w całości zakwestionowane przez centralną cenzurę. Tekst złożony w „Dziejach Najnowszych” zaginął, a nakład świąteczny numeru „WTK” z I częścią tekstu został zniszczony w 1973 r.

Problematyka podejmowana przez historyków w Kościanie zwróciła na profesora Polaka uwagę wojewódzkiej instancji partyjnej w Poznaniu. Bez pardonu ingerencja doprowadziła do „rozwiązania” zespołu badawczego. Wskutek przeżyć ciężko zapadł na zdrowiu kpt. rez. Jan Witkowski, oficer AK, który jako prezes powiatowego oddziału ZBoWiD umożliwił działalność w Kościanie. Niebawem zmarł.

Możliwość indywidualnych badań problematyki historyczno – wojskowej umożliwił B. Polakowi prof. Antoni Czubiński. Ogłoszonych zostało wówczas drukiem szereg prac dotyczących postawy ludności cywilnej w 1939 r., jak też przygotowań wojskowych na wypadek agresji niemieckiej. Równocześnie prowadził systematyczną kwerendę archiwalną w archiwach centralnych i regionalnych. Ogłosił drukiem dwie książki w Gostyniu: „Ziemia Gostyńska w latach wojny i okupacji 1939-1945” i „17 Pułk Ułanów imienia Króla Bolesława Chrobrego w obronie Ojczyzny 1939” – z P. Bauerem. Wraz z prof. Jerzym Topolskim zredagował monografię niepodległościową Ziemi Gnieźnieńskiej 1794 – 1945, ogółem 60 arkuszy wydawniczych. Do książki tej napisał kilka rozdziałów o łącznej objętości ponad 15 aa.

Ogłosił też drukiem szereg artykułów charakteryzujących stan badań i zasobów aktowy powstania i lat okupacji niemieckiej.

Do 1979 r. pracował w Instytucie Historii UAM, a następnie związał się od października tego roku z Wyższą Szkołą Inżynierską (obecnie Politechniką) w Koszalinie.

Rozszerzył w nowym miejscu pracy obszar swych zainteresowań na najnowsze dzieje Pomorza. Po objęciu kierownictwa Instytutu Nauk Społecznych zorganizował zespół badawczy, „Dzieje militarne Pomorza i Wielkopolski 1914-1945”, liczący ponad pięćdziesięciu historyków i archiwistów z wielu ośrodków naukowych.

Poświęcił też sporo czasu na napisanie trzech książek popularno – naukowych na temat udziału Wielkopolan w powstaniach XIX wieku. Wydane w kilkudziesięciotysięcznych nakładach rozeszły się w ciągu kilku dni. Z podobnym przyjęciem spotkała się monografia Armii „Poznań”, napisana wspólnie z Piotrem Bauerem, wydana w nakładzie prawie

pięćdziesięciu tysięcy egzemplarzy. Bardzo wysoko recenzenci ocenili pracę o poznańskich fortyfikacjach. Profesor Polak redagował ją i napisał też kilka rozdziałów.

W opinii recenzentów, zwłaszcza Profesora Gerarda Labudy, ówczesnego Prezesa PAN, a później Prezesa Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie – ważną dziedzinę jego twórczości stanowiły prace źródłowe i biograficzne. Po latach ukazały się dwa tomy źródeł do historii powstania wielkopolskiego: jeden opublikowany w Wydawnictwie Poznańskim, drugi – w Wydawnictwie Naukowym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

Pod koniec lat osiemdziesiątych na nowo zebrał zespół historyków powstania wielkopolskiego wznowił seminaria w Kościanie. W 1989 r. zorganizował już 10 seminarium. Zupełną nowością w środowisku polskich historyków wojskowych okazały się seminaria poświęcone kampanii wrześniowej 1939 r. Do chwili obecnej zredagował siedem tomów materiałów, z których pięć już zostało opublikowanych, a pozostałe znajdują się w druku. Jako pierwszy w kraju zorganizował konferencję poświęconą obronie Kresów Wschodnich przed agresją sowiecką w 1939 r.

Z podobną opinią spotkała się konferencja „Wojsko Polskie 1914-1922”. Już w 1986 r. ukazały się materiały (dwa tomy), rozprzedane przez Wydawnictwo WSiNz w ciągu kilku dni.

W 1986 r. w Koszalinie rozpoczęła pracę pracownia Słownika Biograficznego Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Dzięki sprawnej pracy sekretariatu redakcji, w ciągu dwóch lat pod kierownictwem prof. Polaka zebrane zostały prawie trzy tysiące haseł napisanych przez sześćdziesięciu autorów. W 1988 r. przekazano do druku 68 aa słownika, w tym ponad sto haseł jego autorstwa.

Dla wydawnictwa uczelnianego napisał też dwie książki będące efektem prac nad „Słownikiem ...”: „Dowódcy Powstania Wielkopolskiego” i „Dowódcy Wojska Wielkopolskiego 1919 r.”. Po raz pierwszy w polskiej historiografii przedstawił w nich sylwetki kilkudziesięciu oficerów, m.in. Dowborczyków (W. Anders i in.).

W oficynie poznańskiej w 1988 r. ukazała się praca o gen. S. Taczaku, niestety okrojona przez cenzurę, zwłaszcza w części dotyczącej wojny polsko – bolszewickiej. Zdaniem recenzentów spełniała ona wszystkie warunki stawiane rozprawom habilitacyjnym.

W tomie źródeł: „Front przeciwniemiecki 1919 r.” profesor przedstawił szereg dokumentów świadczących o istnieniu konkretnego porozumienia niemiecko – bolszewickiego, z zamiarem zniszczenia odradzającego się państwa polskiego.

Badania nad postawą społeczeństwa przed i w czasie kampanii wrześniowej przedstawił profesor w książce „Udział ludności cywilnej w obronie Wielkopolski 1939” (Koszalin 1989), napisanej w ramach CPBP nr 11.06 – Polska – Niemcy. Tradycje i dążenia. Wydał też tom

źródła „Zagrożenie niemieckie w świetle raportów władz cywilnych i wojskowych Wielkopolski, maj – sierpień 1939 r.”.

Kontynuował też badania polskich struktur konspiracyjnych na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy. Doprowadził do zorganizowania ogólnopolskiej konferencji na ten temat i wydania pierwszej w kraju książki o konspiracji wojskowej na Pomorzu, w Wielkopolsce i na Śląsku. Do książki tej profesor napisał obszernie studium dotyczące Wielkopolski. Innym efektem tej konferencji było powołanie redakcji „Encyklopedii Wielkopolski Walczącej 1939-1945”.

W Koszalinie profesor rozpoczął badania nad dziejami polskiej myśli techniczno – wojskowej. Na ten temat, wraz z uczelnianym Kołem SIMP, zorganizowana została ogólnopolska konferencja naukowa, m.in. z udziałem naukowców Wojskowej Akademii technicznej, instytutów branżowych przemysłu zbrojeniowego i Wojskowego Instytutu Historycznego. W książce będącej plonem konferencji, z T. Katafiaszem profesor opublikował studium o polskich konstrukcjach broni w okresie zaborów.

W 1990 r. habilitował się w Instytucie Historii UAM na podstawie rozprawy „Wojsko Wielkopolskie 1918-1920. Geneza – organizacja – działania bojowe”.

W 1990 r., po trwającej kilka lat kwerendzie, w siedemdziesiątą rocznicę polskiego zwycięstwa nad bolszewikami, wraz z prof. Mieczysławem Wrzaskiem z Uniwersytetu Warszawskiego i dr Grzegorzem Łukowskim z Uniwersytetu Poznańskiego, ogłosił dwutomową książkę poświęconą genezie, przebiegowi i skutkom wojny polsko – bolszewickiej 1918-1920. Książka ta, zawierała syntetyczny zarys działań bojowych i kalendarium wydarzeń polityczno – wojskowych.

Bezpośrednio po zakończeniu prac nad Słownikiem Biograficznym Powstania Wielkopolskiego profesor zainicjował powstanie zespołu redakcyjnego – autorskiego Słownika Biograficznego Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik obejmuje około 29 000 haseł biograficznych, zawartych w pięciu tomach, podzielonych na części, których będzie około 40, każda o objętości około 15 aa. Po „Polskim Słowniku Biograficznym” wydawanym od 1935 r., będzie to drugie co do wielkości przedsięwzięcie edytorskie.

W 1988 r. rozpoczął pracę sekretariat „Słownika ...”. Zebrano już materiały do ok. 2000 haseł, napływające z całego świata.

W tym czasie legitymował się już dorobkiem dużym liczbowo i merytorycznie, na który składało się ponad 200 publikacji, w tym 7 książek. Tematycznie koncentrowały się one wokół zagadnień genezy, organizacji i działań wielkopolskich formacji powstańczych w XIX i XX wieku oraz działań regularnego Wojska Polskiego głównie w trakcie kampanii

wrześniowej na terenie Wielkopolski i Pomorza. Innym nurtem badawczym zainicjowanym jeszcze przed habilitacją pozostawały dzieje miast wielkopolskich i pomorskich oraz szeroko rozumiana biografistyka. W parze z ilością szła jakość publikacji, które, co charakterystyczne dla pisarstwa naukowego prof. Bogusława Polaka oparte były o bogatą bazę źródłową, w tej liczbie archiwalia, starannie dobraną literaturę, zebrane relacje. Autor trafnie dobrał w tamtym czasie tematy, sięgając do spraw ważnych, a dotychczas nie opracowanych. W sposób krytyczny i wnikliwy rozpatrywał badane kwestie, umiał wydobyć istotę poruszanych zagadnień.

Należy przy tym podkreślić, że dzięki przeprowadzonej wnikliwej kwerendzie źródłowej wiele fragmentów opisywanych wydarzeń mógł przedstawić w nowym świetle. Dotyczyło to także postaci gen. Stanisława Taczaka, którego odzyskanie dla pamięci narodowej za sprawą różnych publikacji, a przede wszystkim dwukrotnego wydania książki „Gen. Stanisław Taczak 1874-1960”, jest zasługą prof. Bogusława Polaka. Jego starania z tym związane odbywały się zresztą nie tylko na polu naukowo – badawczym, ale także organizacyjno – rocznicowym. Wziąwszy pod uwagę niezbyt sprzyjający takiej inicjatywie czas Polski Ludowej, zasługuje to na specjalne podkreślenie.

Szczególne miejsce w pisarstwie naukowym prof. Polaka zajmowały wówczas zagadnienia militarne Powstania Wielkopolskiego (1918-1919) oraz kwestie związane z formowaniem regularnych oddziałów Wojska Polskiego. Swoje studia nad tą problematyką poparł opublikowaniem odnośnych materiałów źródłowych. Można w związku z tym mówić o szczególnym rysie badań naukowych prowadzonych przez prof. Bogusława Polaka, charakteryzujących się kompleksowością i komplementarnością w podejściu do badanych zagadnień. Charakteryzuje to zwłaszcza okres po uzyskaniu habilitacji, gdy następuje dalsze rozszerzanie i pogłębianie badanej tematyki.

Widać to wyraźnie w podjęciu szerokich badań nad nowym tematem – historią Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Było to możliwe dzięki żmudnej kwerendzie źródłowej zwłaszcza w archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie. Ten nurt badawczy przyniósł już cenne publikacje źródłowe: „Dziennik czynności gen. Władysława Andersa 1941-1945”, Koszalin 1998, ss. 291; „Bitwa o Monte Cassino 11 – 18 maja 1944. Geneza – przebieg – opinie”, Koszalin 1999, ss. 322; „Gen. broni Władysław Sikorski – gen. dyw. Władysław Anders. Korespondencja 1941-1943”, Koszalin 2000, ss. 325.

Rozszerzenie pola badawczego prof. Bogusława Polaka znalazło odbicie w pracach poświęconych kształtowaniu się granic II RP („Wojna polsko – ukraińska 1918-1919”,

Koszalin – Warszawa 1994 – współautorstwo razem z Czesławem Partaczem: „W obronie Wilna, Grodna i Mińska 1918-1920. Front Litewsko – Białoruski wojny polsko – bolszewickiej” razem z Grzegorzem Łukomskim, Koszalin – Warszawa 1994, ss. 368. Zagadnienie kształtowania się polskich granic znalazło się, zgodnie z sygnalizowanym już trendem, także w opracowanych przez prof. Polaka wydawnictwach źródłowych.

Wielowątkowość zainteresowań badawczych prof. Polaka oraz jak należy przypuszczać potrzeby dydaktyczne spowodowały wyjście poza tematykę militarną, czego dowodzą opracowania z zakresu historii gospodarczej Polski XIX i XX wieku.

Charakterystyczną cechą aktywności naukowej prof. Polaka, utrzymywaną zresztą od wielu lat jest jego wysoki dynamizm twórczy. Dowodzą tego podejmowane nowe inicjatywy, ale także stare, kontynuowane konsekwentnie od wielu lat. Tak jest w przypadku badań nad dziejami zespołów miejskich Wielkopolski i Pomorza, które pod jego kierunkiem prowadzi zespół badawczy. Wymiernym rezultatem tego wysiłku jest opublikowanie z udziałem autorskim i redaktorskim prof. Polaka monografii 7 miast.

Osobnego podkreślenia wymagają dokonania prof. Polaka na niwie biografistyki, co układa się wręcz w cały łańcuch inicjatyw obejmujących żmudną kwerendę źródłową, selekcję merytoryczną i opracowanie naukowe. W tej pracy jest równie konsekwentny, ale i zdeterminowany, czego najdobitniejszym dowodem jest przedsięwzięcie pionierskie w skali kraju, mające zaowocować pełnym kompendium o osobach odznaczonych orderem Virtuti Militari. Ukazało się już 7 tomów tego słownika biograficznego, w tym także „Wybór źródeł” w opracowaniu prof. Polaka. Dobranie sobie zespołu badawczego, którym konsekwentnie kieruje świadczy jak najpełniej także o zdolnościach organizatorskich prof. Polaka.

Zainteresowanie biografistyką sygnalizował on jeszcze przed habilitacją, vide: „Biogramy dowódców Powstania Wielkopolskiego”, Koszalin 1989 oraz „Dowódcy Wojska Wielkopolskiego”, Koszalin 1989. Ponadto współuczestniczył w opracowaniu „Słownika biograficznego Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod redakcją prof. A. Czubińskiego.

Nieodłączną stroną działalności prof. Polaka jest branie udziału w licznych konferencjach i sesjach naukowych, których często jest inicjatorem i organizatorem. Oprócz wymienionych już spotkań kościańskich i koszalińskich (trwających do dziś), zorganizował ponad 30 konferencji, w tym także międzynarodowych, których pokłosie ukazało się drukiem.

Profesor Bogusław Polak zwiększył po habilitacji swój dorobek naukowy w sposób bardzo znaczny – łącznie o 121 pozycji, w tym 18 monografii, 14 wydawnictw źródłowych, 67 artykułów naukowych i 22 redakcje naukowe. Łącznie posiada w dorobku ponad 330 pozycji naukowych, w tym aż 40 (!) monografii, 31 wydawnictwa źródłowe i skrypty,

ponadto: rozdziały w pracach zbiorowych, artykuły w czasopismach naukowych, redakcje naukowe, w tym także w języku niemieckim.

Wielce znaczącą pozycję w charakterystyce zawodowej prof. Polaka zajmuje jego praca na rzecz Politechniki Koszalińskiej, z którą pozostaje związany od 1979 roku. O kilku kadencji jest członkiem Senatu uczelni, zorganizował od podstaw Instytut Nauk Społecznych WSIInż w Koszalinie (wspólnie z doc. dr hab. J. Hauzińskim), następnie Instytut Zarządzania i Marketingu oraz Wydział Ekonomii i Zarządzania. Pełnił odpowiedzialne funkcje kierownicze i dyrektorskie w tworzonych placówkach, włącznie z funkcją dziekana przez dwie kadencje.

Prof. Bogusław Polak ma także duży dorobek dydaktyczny, a obiektywną miarą jego pracy na tym polu jest dwukrotne wyróżnienie go w studenckim plebiscycie tytułem najlepszego dydaktyka na Politechnice Koszalińskiej.

Szczególnie istotne i charakterystyczne dla jego zdolności dydaktyczno – organizatorskich jest organizowanie studenckich obozów naukowych na terenie takich placówek, jak: Centralne Archiwum Wojskowe, Wojskowy Instytut Historyczny, Archiwum Akt Nowych, Politechnika Warszawska. Ponadto uczestniczył w różnych formach nadzoru i pomocy studenckim Kołom naukowym, organizator i kierownik podróży historycznych szlakami: walk nad Bzurą, na Wale Pomorskim, walk Straży Granicznej.

Prof. Bogusław Polak wypromował 550 magistrów i 12 doktorów, przy czym dalszych 10 ma otwarty przewód. Ponadto recenzował 14 prac doktorskich i 3 rozprawy habilitacyjne.

Za swoją dotychczasową działalność wyróżniony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Edukacji Narodowej, Złotym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju, i licznymi nagrodami resortowymi i rektorskimi.

Przedstawiony wyżej przegląd dorobku prof. Bogusława Polaka prowadzi do następujących wniosków:

- Dzięki swoim pionierskim i wielowątkowym badaniom prof. Bogusław Polak wniósł do polskiej historiografii znaczący wkład, zwłaszcza jako badacz dziejów militarnych Wielkopolski w XX wieku.
- Posiada także bardzo wartościowy dorobek w zakresie szeroko rozumianej biografistyki i edytorstwa źródeł.
- Od wielu już lat wykazuje godny podkreślenia dynamizm w rozwoju naukowym, a także zaangażowanie się w ruch naukowy i wydawniczy.

- Jest wyróżniającym się w skali kraju organizatorem życia naukowego, na której to bazie wykształcił już własną szkołę naukową.
- Wybitny dydaktyk – w nowoczesnym tego słowa rozumieniu.

Za osiągnięcia naukowe otrzymał trzykrotnie nagrody MENiS, nagrody MON, nagrodę Urzędu ds. Kombatantów, regionalne nagrody twórcze, kilkanaście nagród rektorskich, nagrody stowarzyszeń i inne.

Jest m.in. członkiem rzeczywistym Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Koszalińskiego Towarzystwa Naukowego i innych.

Czesław Partacz